

Al-Tabari, Thabit Ibn Sinan dan Teori *Masadir* dalam Historiografi Miskawayh

Al-Tabari, Thabit Ibn Sinan and the Theory of *Masadir* in Miskawayh's Historiography

Azmul Fahimi Kamaruzaman¹

Jabatan Pengajian Arab dan Tamadun Islam, Universiti Kebangsaan Malaysia

Artikel ini bertujuan menteorikan kewujudan *masadir* (sumber) sejarah dari karya al-Tabari dan Thabit Ibn Sinan yang digunakan Miskawayh untuk membentuk penulisan *Tajarib al-Umam*. Kedua-dua karya tersebut dirujuk dan diterapkan sebagai *masadir* dalam *Tajarib*. Miskawayh mengaplikasi metode *mukhtasar* (ringkasan) yang menolak penggunaan teknik *isnad* serta menerapkan sumber tersebut sebagai sebahagian kandungan dalam bahagian sejarah universal. Menggunakan metode analisis dokumen, perbincangan mendapati bahawa Miskawayh tidak mengaplikasi teknik *isnad* dan memilih sumber yang selektif untuk dicatatkan dalam *Tajarib*. Proses pemilihan dilakukan kerana matlamat historiografi Miskawayh adalah untuk menyampaikan kepada pembaca hanya peristiwa sejarah yang bersifat *tajribah* (pengalaman).

Kata Kunci: al-Tabari; Thabit Ibn Sinan; *Masadir*; Historiografi Miskawayh

This article intends to theorize the existence of historical *masadir* (sources) in the works of al-Tabari and Thabit Ibn Sinan which inspire Miskawayh in forming the writing of *Tajarib al-Umam*. The works are referred to and adopted as *masadir* in the *Tajarib*. Miskawayh applies *mukhtasar* (epitome) method, which rejects the use of *isnad* technique, besides adopting the sources as part of the composition of the universal history section. Relying on document analysis method, it is found in this discussion that Miskawayh does not apply *isnad* technique and instead, he is selective in deciding sources to be noted down in the *Tajarib*. The selective attitude is due to the historiography of Miskawayh which is aimed at telling the audience *tajribah* (experience) related historical events only.

Keywords: al-Tabari; Thabit Ibn Sinan; *Masadir*; Miskawayh's Historiography

PENDAHULUAN

Sejarawan ialah seorang penulis dan pengkaji sejarah yang menghasilkan karya atau historiografinya menggunakan pelbagai jenis *masadir* (sumber pertama)². Terdapat dua jenis *masadir* yang digunakan oleh sejarawan iaitu yang masih mentah atau belum diproses dan yang telah lengkap. *Masadir* yang masih mentah atau belum diproses adalah seperti dokumen, artifak, sumber lisan, saksi mata dan bukti peribadi. Manakala

¹ Author: azmul@ukm.edu.my

² Penulis menggunakan istilah Bahasa Arab iaitu *masadir* dalam artikel ini sebagai mewakili maksud sumber pertama. Penggunaan ini juga bagi memberikan perbezaan yang lebih tepat dari sudut istilah dan maksud kerana istilah sumber pertama dan kedua dalam Bahasa Melayu yang juga menggunakan istilah sumber.

masadir yang telah lengkap adalah seperti karya-karya sejarah karangan para sejarawan terdahulu dalam bentuk naskhah bertulis. Naskhah tersebut masih dianggap sebagai *masadir* lantaran status kepengarangannya merujuk secara langsung kepada penulisnya dari sudut kandungan dan keasliannya yang belum berubah.

Penyusunan dan penulisan merupakan proses yang perlu dilalui oleh sejarawan dalam menghasilkan sesebuah historiografi. Pada tahap ini, sejarawan perlu memilih metode yang sesuai untuk membentuk kerangka penulisannya berasaskan *masadir* yang dipilih. Sejarawan juga perlu mencipta dan menginovasi metode penulisannya supaya karya yang dihasilkan mempunyai keaslian dan tidak terikat secara langsung dengan *masadir* sejarah yang dirujuk. Dalam konteks ini, sejarawan perlu melakukan modifikasi terhadap *masadir* yang dirujuk supaya berlaku pengubahsuaian dalam metode penulisan sejarah berbanding karya-karya sejarawan sebelumnya. Penulis cuba mengetengahkan konsep ini sebagai satu bukti epistemologi yang diaplikasi sejarawan abad pertengahan Islam iaitu Abu al-Hasan 'Ali Miskawayh.

Miskawayh merupakan ahli falsafah akhlak terkenal pada abad pertengahan Islam. Meskipun beliau dikenali dalam bidang falsafah, Miskawayh juga menghasilkan sebuah karya sejarah berjudul *Tajarib al-Umam*. Karya ini ditulis ketika Miskawayh berkhidmat dengan kerajaan Buwayh di Baghdad, iaitu ketika mereka menguasai kerajaan 'Abbasiyyah. Seperti para sejarawan sezaman dan sebelum beliau, Miskawayh merupakan sejarawan yang menulis sejarah menggunakan *masadir* yang belum diproses. *Masadir* tersebut adalah saksi mata, dokumen kerajaan dan bukti peribadi diperolehi ketika beliau berkhidmat sebagai pegawai kerajaan dalam pemerintahan Buwayh di Baghdad.

Walau bagaimanapun, Miskawayh didapati turut menggunakan *masadir* yang telah lengkap daripada karya *Tarikh al-Rusul wa al-Muluk* oleh Abu Ja'far al-Tabari.³ Miskawayh merujuk kepada sejarah al-Tabari bagi menulis sejarah dari catatan tahun 1 hingga 295 H iaitu dalam skop sejarah Parsi pra Islam hingga zaman kerajaan 'Abbasiyyah. Skop sejarah ini didefinisikan sebagai bahagian sejarah universal dalam *Tajarib* kerana mewakili satu bahagian historiografi yang merangkumi kandungan sejarah yang luas dan tidak berlaku pada zaman hidup Miskawayh. Manakala skop sejarah yang kedua dalam *Tajarib* adalah bahagian sejarah kontemporari yang merujuk kepada bahagian sejarah yang berlaku pada zaman hidup Miskawayh (Azmul Fahimi, 2012). *Masadir Tarikh* al-Tabari memainkan peranan besar dalam historiografi *Tajarib*. Buktinya sebahagian besar penulisan dan penyusunan *Tajarib*, khususnya dalam bahagian sejarah universal merujuk kepada *Tarikh* al-Tabari (Khan 1969: 711).

Namun, *Tarikh* al-Tabari bukanlah karya bertulis tunggal dirujuk Miskawayh. Menurut Khan (1980), catatan sejarah dalam *Tajarib* bermula dari zaman Khalifah al-Muqtadir pada tahun 295 sehingga tahun 340 H adalah merujuk kepada maklumat sejarah daripada karya *Tarikh* yang dihasilkan oleh seorang sejarawan pada zaman beliau bernama Thabit Ibn Sinan. Berbanding Thabit, al-Tabari lebih dikenali sebagai seorang sejarawan dalam konteks sejarah historiografi Islam, karya beliau *Tarikh al-Tabari* dikenali sebagai adikarya penting dalam evolusi historiografi Islam abad pertengahan.

Al-Tabari ialah Abu Ja'far Muhammad bin Jarir bin Yazid al-Tabari dilahir di Amul, Tabaristan sekitar tahun 225 H. Beliau meninggal dunia di Baghdad, Iraq pada tahun 310 H. Al-Tabari merupakan sejarawan, ahli fiqh dan ahli tafsir Islam terkenal pada abad ke-

³ Kemudiannya ditulis dengan *Tarikh* al-Tabari.

3H dan abad pertengahan Islam. Karya beliau yang masyhur dalam bidang sejarah Islam adalah *Tarikh al-Rusul wa al-Muluk*. *Tarikh* al-Tabari merupakan karya sejarah universal dengan catatan maklumat sejarah dari zaman pra-Islam hingga kepada zaman kerajaan 'Abbasiyah. Al-Tabari mengaplikasikan metode *isnad* dalam penyusunan dan penulisan *Tarikh* al-Tabari dengan menerima semua riwayat-riwayat yang disampaikan kepada beliau tanpa melakukan proses saringan terhadap maklumat yang diterima (Bosworth 1993: 11).

Ironinya, karya Thabit juga merupakan sebuah karya bertulis seperti *Tarikh* al-Tabari (Khan 1967: 303). Namun siapakah Thabit? Adakah karya beliau masih wujud hingga hari ini seperti *Tarikh* al-Tabari dan bagaimana metode Miskawayh memperoleh *masadir* daripada Thabit? Artikel ini menteorikan kewujudan *masadir* sejarah yang diambil daripada *Tarikh* al-Tabari dan Thabit serta metode yang diaplikasikan Miskawayh bagi menerapkan *masadir* tersebut dalam historiografinya.

AL-TABARI, THABIT IBN SINAN DAN PEMBERI MAKLUMAT UTAMA

Miskawayh menggunakan dua *masadir* bertulis daripada sejarawan yang berbeza dalam skop sejarah dari zaman Parsi pra Islam hingga tahun 340 H. *Masadir* yang pertama ialah *Tarikh* al-Tabari dari skop peristiwa sejarah zaman pra Islam, tahun 1 hingga 295 H. Manakala *masadir* yang kedua ialah Thabit dari skop sejarah tahun 295 hingga 340 H. Penelitian kepada *Tajarib* mendapati, catatan Miskawayh dari tahun 295 hingga 340 H tidak hanya berdasarkan *masadir* yang diperolehi daripada Thabit. Terdapat banyak *masadir* dicatatkan Miskawayh secara langsung merujuk kepada sejumlah individu lain. Persoalannya bagaimana Khan (1980) boleh mendakwa bahawa skop catatan 295 hingga 340 H itu merupakan *masadir* yang kebanyakannya diperolehi daripada Thabit?

Thabit Ibn Sinan ialah Abu al-Hasan Thabit bin Sinan bin Thabit bin Qurra bin Marwan al-Sabi lebih dikenali dengan nama Thabit Ibn Sinan merupakan seorang *tabib* perubatan zaman kerajaan 'Abbasiyah. Thabit lahir dalam keluarga al-Sabi yang masyhur sebagai *tabib* dalam istana para khalifah 'Abbasiyah. Keluarga al-Sabi terlibat secara aktif dalam penulisan ilmu matematik, astronomi, astrologi dan perubatan. Thabit pernah berkhidmat sebagai *tabib* kepada khalifah al-Radi (329 H/941 M), al-Muttaqi (333 H/945 M), al-Mustakfi (334 H/946 M), dan al-Muti' (363 H/974 M) (Khan 1967: 303-305).

Menurut Khan (1967), Thabit pakar dalam bidang perubatan, matematik dan sejarah. Beliau mengarang karya sejarah berjudul *Tarikh*. Malangnya menurut Khan, karya tersebut hilang dan tidak ditemui sehingga hari ini (Khan 1967: 306-307). Namun, apakah metode diaplikasikan Miskawayh untuk mengambil *masadir* daripada Thabit? Adakah Miskawayh mengambil secara verbal daripada *Tarikh* yang dikatakan hilang dan tidak ditemui sehingga kini?

Miskawayh merujuk kepada Thabit berasaskan *masadir* secara bertulis dalam *Tarikh*. Kehilangan karya tersebut menyebabkan tiada bukti terperinci tentang bentuk historiografi Thabit. Namun, wujud beberapa indikasi jelas dalam *Tajarib*, berasaskan penggunaan istilah yang merujuk kepada Thabit iaitu *haka* dan *qala*. Miskawayh mencatatkan empat bentuk frasa digunakan sebagai merujuk kepada *masadir* yang diambil daripada Thabit. Bentuk frasa yang pertama adalah '*wa haka Thabit ibn Sinan*' (dan telah berkata Thabit ibn Sinan) (Miskawayh 2001, 5:82. Miskawayh 1921, 4:32). Kedua '*wa qala Thabit*' (dan telah berkata Thabit) (Miskawayh 2001, 6:103, Miskawayh 1921, 5:76). Ketiga '*wa qala Thabit fi kitabih fi al-Tarikh*' (dan telah berkata Thabit dalam kitabnya al-Tarikh) (Miskawayh 2001, 5:158, Miskawayh 1921, 5:110). Keempat '*wa haka*

Thabit ibn Sinan fi kitabihi' (dan telah berkata Thabit ibn Sinan dalam kitabnya) (Miskawayh 2001, 5:313, Miskawayh 1921, 4:260).

Kewujudan keempat-empat frasa tersebut menggunakan kata kerja *haka* dan *qala* adalah bukti bahawa Miskawayh merujuk kepada *masadir* bertulis yang diambil daripada *Tarikh* Thabit. Kaedah ini menunjukkan berlakunya pemindahan *masadir* daripada Thabit kepada Miskawayh tidak melalui proses verbal atau lisan. Penggunaan istilah *haka* dan *qala* adalah bukti bahawa tidak berlaku proses *shafahi* (lisan) tetapi melalui perantaraan berbentuk bacaan dan pemahaman terhadap teks bertulis. Pendapat ini disokong Khan yang menjelaskan bahawa istilah *haka* dan *qala* digunakan Miskawayh tidak merujuk kepada proses *shafahi* antara Thabit dengan Miskawayh tetapi hanya melalui rujukan bertulis (Khan 1980: 153-154). Oleh yang demikian, istilah *haka* dan *qala* dalam *Tajarib* merujuk secara khusus kepada *masadir* diambil daripada *Tarikh* Thabit. Meskipun dalam beberapa keadaan, terdapat catatan Miskawayh yang ringkas dan tidak dinyatakan bahawa beliau merujuk kepada Thabit iaitu '*wa haka Thabit ibn Sinan*' dan '*wa qala Thabit*'. Selain itu hanya dua frasa penting sahaja dengan jelas mencatatkan rujukan diambil daripada Thabit adalah kitab *Tarikh* iaitu '*wa qala Thabit fi kitabihi fi al-Tarikh*' (dan telah berkata Thabit dalam kitabnya al-Tarikh) (Miskawayh 2001, 5:158; Miskawayh 1921, 5:110) dan '*wa haka Thabit ibn Sinan kitabihi*' (dan telah berkata Thabit ibn Sinan dalam kitabnya) (Miskawayh 2001, 5:313; Miskawayh 1921, 4:260).

Walaupun Miskawayh dan Thabit sempat berada pada zaman yang sama berdasarkan tarikh kemunculan kedua-dua sejarawan tersebut, namun tidak ada bukti yang jelas menunjukkan berlaku pemindahan *masadir* secara *shafahi* antara kedua-dua sejarawan tersebut. Proses *shafahi* lazimnya dicatatkan dengan menggunakan istilah '*sami'tu*' (aku telah mendengar) atau '*haddathani*' (telah diceritakan kepada aku).

Tinjauan dalam *Tajarib* bermula daripada skop sejarah tahun 295 hingga 340 H juga mendapati Miskawayh tidak hanya memperoleh *masadir* daripada Thabit, bahkan daripada 27 orang individu yang lain. Penulis mendapati Miskawayh merujuk kepada Thabit secara langsung sebanyak 11 kali (Miskawayh 2001, 5:82, 158, 278, 313, 322, 357, 468, 482; Miskawayh 1921, 4:32, 110, 225, 260, 267, 304, 422, 437; Miskawayh 2001, 6:24 103, 120; Miskawayh 1921, 4&5:24, 76, 91) berbanding dengan 27 orang individu lain iaitu sebanyak 47 kali. Walau bagaimanapun, apa yang pasti Thabit kekal sebagai individu paling kerap dirujuk Miskawayh.

Kekerapan Miskawayh merujuk kepada Thabit tidak dapat disamakan dengan kekerapan beliau merujuk kepada *Tarikh* al-Tabari. Ini kerana rujukan Miskawayh kepada *Tarikh* al-Tabari dalam skop sejarah sebelum daripada tahun 295 H adalah menyeluruh meskipun tidak dicatatkan dengan jelas (Azmul Fahimi 2012). Tetapi dalam skop sejarah 295 hingga 340 H, terdapat begitu banyak *masadir* diperolehi Miskawayh daripada individu-individu lain. Berlaku percampuran ketara antara *masadir* daripada Thabit dengan pemberi maklumat utama lain.

Penulis mengemukakan dua pendapat berbeza bagi mendapatkan kefahaman jelas tentang bentuk rujukan digunakan Miskawayh dalam skop sejarah tahun 295 hingga 340 H. Pertamanya adalah bertolak daripada kenyataan Khan: "...for most of what Miskawaih writes about the period from the beginning of Caliph al-Muqtadir's reign (295/908) to the year 340/952 when his contemporary history begins, his chief sources is Thabit ibn Sinan" (Khan 1967: 306-307).

Kenyataan tersebut jelas menunjukkan bahawa Khan seolah menafikan kewujudan individu-individu lain sebagai pemberi maklumat utama kepada Miskawayh.

Seramai 27 orang pemberi maklumat utama tersebut tidak dinyatakan Khan dalam penulisannya. Hakikatnya jumlah rujukan Miskawayh kepada Thabit sebanyak 11 kali tidak mencukupi untuk menafikan peranan pemberi maklumat utama yang dirujuk sebanyak 47 kali. Namun taburan kekerapan setiap pemberi maklumat utama adalah sedikit berbanding jumlah yang tinggi kepada Thabit. Faktor kekerapan ini mungkin menjadi penyebab kepada Khan untuk menjustifikasikan kenyataannya.

Kedua, kenyataan Khan tentang Thabit adalah merujuk kepada karyanya iaitu *Tarikh* sebagai sebuah karya bertulis. Dalam konteks ini, Miskawayh menggunakan fungsi sama dalam merujuk kepada Thabit seperti beliau merujuk kepada *Tarikh* al-Tabari. Hujah ini boleh membenarkan kenyataan Khan kerana beliau hanya menjelaskan rujukan berasaskan karya bertulis digunakan Miskawayh dalam bahagian sejarah universal. Karya bertulis itu adalah dua karya yang mempunyai judul hampir sama iaitu *Tarikh* yang masing-masing dikarang al-Tabari dan juga Thabit. Penulis cenderung untuk membenarkan pendapat ini berbanding pendapat pertama kerana melihat konteks berbeza antara status Thabit dengan para pemberi maklumat utama lain. Status para pemberi maklumat utama tersebut seramai 27 orang adalah tidak sama dengan Thabit. Miskawayh sebenarnya tidak merujuk kepada karya-karya bertulis mereka. Tetapi beliau memperolehi *masadir* daripada mereka secara verbal iaitu perkhabaran dibawa kepadanya secara lisan.

Metode perkhabaran ini merupakan laporan dibawa kepada Miskawayh berdasarkan penyaksian para pemberi maklumat utama tersebut. Status setiap maklumat tersebut adalah bersifat *masadir* kerana diperolehi daripada para pelapor bertaraf pemberi maklumat utama. Mereka menjadi pemberi maklumat utama kerana diperolehi melalui proses temubual berasaskan periode zaman dilalui mereka (Tremblay 1957: 688). Meskipun begitu, skop peristiwa sejarah dilaporkan para pemberi maklumat utama tersebut berada di luar kerangka zaman hidup, semasa dan karier Miskawayh. Peristiwa sejarah bermula dari tahun 295 hingga 340 H berlaku sebelum Miskawayh dilahirkan dan berkhidmat dalam kerajaan Buwayh. Miskawayh lahir pada tahun 320 H dan mula berkhidmat sebagai *nadim* kepada *wazir* al-Muhallabi pada tahun 341 H. Faktor ini menyebabkan berlakunya keterbatasan masa untuk Miskawayh menilai secara adil, saksama dan menyeluruh terhadap skop peristiwa zaman tersebut. Keadaan ini juga menyebabkan Miskawayh terpaksa menerima dan mempercayai semua *masadir* disampaikan para pemberi maklumat utama seramai 26 orang tanpa dapat melakukan pengesahan kebenarannya. Proses perkhabaran ini berlaku secara verbal antara Miskawayh dan para pemberi maklumat utama.

Maklumat sejarah dilaporkan kepada Miskawayh oleh para pemberi maklumat tersebut adalah bersifat *masadir*. Tetapi status *masadir* tersebut mengandungi peristiwa sejarah yang tidak berlaku pada zaman kontemporari Miskawayh, membataskan ruang masa kepada beliau untuk mengenal pasti kebenarannya. Atas sebab tersebut, penulis berpendapat itu adalah sebahagian proses rujukan yang dilakukan Miskawayh dalam menulis *Tajarib*. Statusnya adalah sama dengan *masadir* yang diperolehi daripada al-Tabari dan Thabit. Cuma perbezaannya adalah dari sudut teknikal. Kaedah pertama daripada al-Tabari dan Thabit berasaskan karya bertulis. Kaedah kedua daripada para pemberi maklumat utama berasaskan teknik verbal atau lisan. Seperti yang disebutkan sebelumnya, Miskawayh mencatatkan 26 orang pemberi maklumat utama yang melaporkan peristiwa sejarah dari tahun 295 hingga 340 H. Daripada jumlah tersebut ditambah dengan Thabit menjadikan jumlah keseluruhannya adalah 27.

TRANSFORMASI DAN MODIFIKASI *MASADIR*

Selepas membincangkan dua *masadir* digunakan Miskawayh untuk menulis *Tajarib*, penulis menumpukan pula kepada persoalan bagaimana Miskawayh melakukan proses transformasi dan modifikasi terhadap *masadir* tersebut untuk dipindahkan ke dalam *Tajarib* serta apakah metode yang digunakan? Namun perbincangan tentang proses transformasi dan modifikasi ini hanya melibatkan *masadir* dari *Tarikh* al-Tabari, kerana *masadir* dari karya *Tarikh* Thabit Ibn Sinan tidak ditemui oleh penulis.

Secara implisitnya, istilah *masadir* dan *maraji'*(rujukan)⁴ mempengaruhi epistemologi Miskawayh ketika menulis *Tajarib*. Umumnya, kedua-dua karya tersebut merupakan *masadir* bagi sejarah Islam abad pertengahan. Status tersebut membawa maksud umum iaitu keduanya adalah karya sejarah yang diakui autentik dan pernah wujud pada zaman pertengahan Islam. Dalam metodologi pengkajian sejarah Islam, istilah *usul* dan *watha'iq* merupakan istilah sama digunakan bagi menggambarkan maksud *masadir* atau sumber ('Uthman 1984: 67).

Tarikh al-Tabari ditulis berdasarkan *masadir* diperolehi melalui proses lisan dan dokumen. Al-Tabari mencatatkan dengan jelas dalam 'kata pengantar' bahawa beliau mencatatkan semua riwayat dilaporkan kepadanya dan menyerahkan kepada pembaca untuk menilai kebenarannya (al-Tabari 2001, 1:11-13). Al-Tabari menggunakan teknik *isnad* dalam menulis *Tarikh*. *Isnad* dijadikan satu medium untuk mendapatkan *masadir* daripada rangkaian *rawi* (periwayat) dan kadangkala daripada dokumen seperti surat yang dihantar kepada beliau.

Terdapat dua komponen historiografi yang signifikan dalam *Tarikh* al-Tabari. Pertama adalah rangkaian *isnad* menjelaskan daripada mana beliau mendapatkan *masadir* tersebut. Kedua adalah *masadir* yang terbentuk hasil laporan dibawa para *rawi*. Lantaran itu terbentuklah hubungan antara *rawi* dengan *masadir* dalam struktur historiografi al-Tabari. Beliau menggunakan maklumat diambil melalui teknik *isnad* dengan mencatatkan semua para *rawi* meriwayatkan sesuatu peristiwa.

Berdasarkan penjelasan tersebut, adakah *Tarikh* al-Tabari merupakan *masadir* sejarah? Penulis berpendapat sama ada berlaku proses *maraji'* atau tidak, *Tarikh* al-Tabari kekal sebagai satu *masadir* sejarah Islam. Yang menjadi persoalan apabila *Tarikh* al-Tabari dirujuk Miskawayh untuk dijadikan *masadir* dalam *Tajarib*, adakah maklumat yang diambil, ditulis dan disusun dalam *Tajarib* tidak lagi berstatus *masadir* sejarah? Apa yang perlu difahami adalah proses *maraji'* dan pemindahan maklumat melibatkan karya *Tarikh* yang siap disusun dan ditulis al-Tabari. Dalam erti kata lain, Miskawayh hanya mengambil *masadir* yang siap diproses daripada *Tarikh* al-Tabari. Biarpun beliau memproses *masadir* tersebut untuk kali kedua, proses tersebut tidak lagi sukar kerana Miskawayh sebenarnya bukan mencari tetapi hanya memilih dalam *Tarikh* al-Tabari. Beliau tidak melakukan proses saringan dan pengumpulan menggunakan teknik *isnad*.

Masadir yang dirujuk dari *Tarikh* al-Tabari kemudiannya dipindahkan dan diubahsuai ke dalam bentuk baharu dalam *Tajarib*. Persoalannya bagaimana proses transformasi *masadir* berlaku? Adakah Miskawayh menyalin secara langsung daripada *Tarikh* al-Tabari atau sebaliknya. Proses ini melibatkan modifikasi atau pengubahsuaian teknik meriwayatkan *masadir* dalam dua proses.

⁴ *Maraji'* bermaksud sumber kedua dan proses melakukan rujukan terhadap sumber pertama dan kedua.

Proses pertama Miskawayh menggugurkan sistem *isnad*. Proses kedua beliau melakukan pemilihan kepada *masadir* yang dianggap penting sahaja untuk dijadikan bahan rujukan bagi menulis *Tajarib*. Kedua-dua proses ini berlaku dalam historiografi *Tajarib*. Miskawayh tidak pernah menyatakan bahawa proses ini wujud, tetapi proses ini dapat dianggarkan berlaku berdasarkan bagaimana *Tajarib* ditulis. Persoalannya kenapa Miskawayh tidak memerlukan sistem *isnad* dalam *Tajarib*? Kenapa beliau bersikap selektif terhadap *masadir* daripada *Tarikh* al-Tabari?

PENGGUGURAN METODE *ISNAD*

Meskipun Miskawayh secara kerap menggunakan *masadir* daripada *Tarikh* al-Tabari, beliau tidak terikat dengan metode historiografi al-Tabari. Miskawayh menggugurkan penggunaan *isnad* dalam mencatat sejarah. Penulis berpendapat bahawa gaya *isnad* digunakan al-Tabari adalah untuk memudahkan pembaca mengenal pasti ketulenan setiap maklumat dicatatkan beliau. Al-Tabari dengan jelas mencatatkan dalam *Tarikh*, 'sesungguhnya aku mencatatkan semua maklumat yang dikhabarkan kepada aku' (al-Tabari 2001: 1: 13). Maksud teks al-Tabari itu boleh difahami sebagai seorang sejarawan yang tidak hanya berfungsi menulis sejarah tetapi juga mengumpulkan *masadir*. Al-Tabari menyerahkan kepada khayalak pembaca untuk menilai tahap kebenaran setiap *masadir* yang dicatatkan.

Proses penilaian tersebut bergantung kepada status individu yang meriwayatkan setiap *masadir* secara berangkai daripada satu individu kepada individu lain. Konsep rangkaian *isnad* ini dipengaruhi tradisi ilmu hadith yang menyandarkan status kebenaran setiap hadith Rasulullah s.a.w kepada kredibiliti setiap individu yang meriwayatkannya. Konsep ini diterapkan al-Tabari dalam *Tarikh*. Bahkan faktor terhentinya penulisan *Tarikh* adalah kerana kegagalan al-Tabari secara berterusan untuk mencatatkan *masadir* berasaskan teknik *isnad* (Mahayudin 1989: 1534). Satu perkara yang perlu difahami, iaitu untuk membezakan antara metode *isnad* al-Tabari dengan penggunaan *isnad* dalam hadith adalah soal kebenaran. Ilmu hadith menggunakan *isnad* sebagai medium bagi memastikan kebenaran setiap hadith yang didakwa datangnya daripada Rasulullah s.a.w. Melalui teknik ini, pengkaji hadith dapat menilai kredibiliti setiap individu terlibat dalam sesuatu riwayat dan dapat menentukan ketulenan sesebuah hadith.

Muhaddith (ahli hadith) hanya menulis himpunan hadith yang diyakini kebenarannya dalam karya-karya mereka. Manakala al-Tabari pula bertindak mencatatkan semua *masadir* yang diketahuinya dalam *Tarikh* al-Tabari tanpa memuktamadkan status riwayat yang diyakini benar atau tidak benar. Ini menunjukkan bahawa al-Tabari menyerahkan kepada pembaca *Tarikh* al-Tabari untuk memilih dan mengenal pasti kebenaran setiap *masadir* yang ditulis.

Seperti dinyatakan sebelumnya, persoalan kebenaran hampir tidak menjadi keutamaan dalam epistemologi sejarah al-Tabari. Objektif beliau hanyalah menulis dan menyusun *Tarikh* al-Tabari iaitu untuk mencatatkan semaksimum mungkin *masadir* untuk dipaparkan kepada pembaca. Persoalan kebenaran diserahkan kepada khalayak untuk menilai berdasarkan urutan individu atau *isnad* yang beliau catatkan. Namun menjadi prinsip asas al-Tabari untuk mencatatkan setiap *masadir* dalam *Tarikh* al-Tabari dengan menggunakan teknik *isnad*. Konsistensi teknik *isnad* al-Tabari memberikan peluang dan indikasi kepada pembaca mengenal pasti status setiap *masadir* dicatatkan. Dalam konteks ini, pembaca mempunyai pilihan untuk menentukan *masadir* yang mereka fikirkan benar dan berkredibiliti berdasarkan personaliti dan individu yang meriwayatkannya. Prosedur penilaian tersebut hanya berlaku dalam kalangan pembaca yang mahu

mengenal pasti tahap kebenaran sama ada boleh dipercayai atau tidak. Nama setiap personaliti atau individu dicatatkan dengan versi lengkap dan tidak lengkap oleh al-Tabari.

Persoalannya, kenapa prosedur *isnad* tidak menjadi ikutan Miskawayh dalam historiografi *Tajarib*? Ataupun beliau mempunyai epistemologi tersendiri bagi menentukan kebenaran setiap *masadir* dalam *Tarikh*. Miskawayh seakan tidak menghiraukan soal kebenaran dalam memilih *masadir* daripada *Tarikh*. Perkembangan ini boleh diukur kepada bermulanya teknik baru dalam historiografi Islam abad ke-4 H yang tidak lagi terikat dengan pengaruh ilmu hadith. Seperti dinyatakan sebelumnya, al-Tabari merupakan sejarawan terakhir menulis sejarah berasaskan teknik *isnad*. Berakhirnya penulisan *Tarikh* adalah bermulanya garis pemisah antara era klasik dan pertengahan dari sudut teknik penulisan sejarah Islam.

Hakikat perkembangan tersebut berlaku kepada Miskawayh dan *Tajarib*. Beliau menggugurkan keseluruhan teknik *isnad* dipraktikkan al-Tabari. Proses ini kembali kepada ciri asas sejarah Miskawayh yang mengutamakan aspek sejarah bermanfaat dan boleh dijadikan *tajribah* (pengalaman) sebagai panduan masa hadapan. Dalam konteks ini, Miskawayh kelihatan begitu objektif dalam menulis sejarah. Beliau mempunyai tujuan jelas dan sebab konkrit iaitu mengemukakan penulisan sejarah bertemakan *tajribah*. Berbanding al-Tabari yang bersikap subjektif dan umum dalam penulisan *Tarikh*, Miskawayh mengambil sikap objektif yang hanya memaparkan *masadir* bersifat sejarah dan meninggalkan elemen Islam seperti wahyu dan akidah. Keadaan ini berlaku kerana berkemungkinan Miskawayh menginginkan supaya *Tajarib* tidak hanya dibaca masyarakat Islam bahkan bukan Islam.

Penolakan Miskawayh terhadap teknik *isnad* boleh dikaitkan dengan proses perubahan tradisi historiografi Islam abad pertengahan khususnya abad keempat hijrah yang tidak lagi mengaplikasikan penulisan menggunakan teknik *isnad*. Realiti ini tidak hanya berlaku kepada Miskawayh dan *Tajarib*, tetapi juga kepada para sejarawan lain seperti al-Mas'udi. Namun begitu, usaha penggunaan teknik *isnad* oleh al-Tabari tidak boleh dianggap sebagai tidak saintifik. Al-Tabari mempunyai metode tersendiri dalam menulis dan menyusun *Tarikh*. Metode beliau lebih mengutamakan kepada pengumpulan *masadir* secara maksimum. Objektif beliau ialah untuk mendedahkan khalayak pembaca kepada kepelbagaian maklumat dan memberikan kebebasan dalam menentukan kebenaran.

Namun sebagai sejarawan, al-Tabari juga mempunyai metode sistematik untuk mengumpul, menyusun dan menulis setiap *masadir* tersebut. Penggunaan istilah *haddathani*, *haddathana*, *akhbarana*, *sami'tu*, *ra'aytu*, *qala* dan *qila* adalah istilah dan petunjuk dalam *Tarikh* yang menjelaskan bahawa setiap *masadir* sejarah beliau disusun secara sistematik. Setiap istilah digunakan mempunyai maksud tersendiri dan memberi petunjuk serta gambaran implisit tentang status individu dalam susunan *isnad*. Sekaligus memberikan implikasi kepada maklumat yang diriwayatkan sama ada benar atau tidak. Ini secara tidak langsung membantu pembaca *Tarikh* mengenal pasti kebenaran setiap *masadir* yang dicatatkan al-Tabari.

KESIMPULAN

Penulis berpendapat bahawa amat wajar bagi Miskawayh untuk tidak menuruti gaya dan teknik al-Tabari dalam penggunaan *isnad*. Miskawayh perlu menyusun dan menulis sejarah berdasarkan kerangka epistemologinya. Penolakan Miskawayh terhadap teknik *isnad* adalah satu usaha strategik beliau untuk menonjolkan idea sejarah bercorak *tajribah* yang bermanfaat dan boleh menjadi panduan kepada khalayak pembaca. Dalam

kata lain, pembaca tidak dihadirkan dengan rangkaian *isnad* yang panjang, sarat, tidak menarik sehingga gagal membezakan antara *masadir* dengan para periwayatnya. Dalam konteks ini, Miskawayh kelihatan begitu objektif mempersembahkan penulisan *Tajarib* dalam bentuk *masadir* sejarah yang mudah, padat dan jelas. Thabit Ibn Sinan dan al-Tabari merupakan dua sejarawan yang menjadi penyumbang kepada *masadir* dalam historiografi Miskawayh. Miskawayh melakukan modifikasi, transformasi dan seterusnya membentuk satu skop sejarah universal yang bersifat *mukhtasar* atau ringkasan kepada rangkaian *masadir* sejarah yang sedia dari al-Tabari dan Thabit Ibn Sinan. Namun kewujudan *masadir* sejarah dari karya *Tarikh* al-Tabari adalah lebih kukuh berbanding dari karya *Tarikh* Thabit yang tidak dijumpai sehingga hari ini. Meskipun begitu keberadaan *masadir* dari karya *Tarikh* Thabit tidak boleh ditolak sepenuhnya kerana Miskawayh mencatatkan dengan jelas dalam *Tajarib* bahawa beliau turut mengambil *masadir* dari karya *Tarikh* Thabit Ibn Sinan.

RUJUKAN

- Azmul Fahimi Kamaruzaman. 2012. Epistemologi Historiografi Miskawayh di dalam *Tajarib al-Umam*. Tesis Doktor Falsafah. Universiti Putra Malaysia.
- Bosworth, C.E. 1993. Al-Tabari. Dalam *Encyclopaedia of Islam*. Vol. X. Leiden: E.J. Brill.
- Haji Yahaya, Mahayudin. 1989. *Ta'rikh*. Ensiklopedia Sejarah Islam. Jil. V. Bangi: Penerbit UKM. Hlm. 1526-1590.
- Muwafi, 'Uthman. 1984. *Manhaj al-Naqd al-Tarikhi al-Islami wa al-Manhaj al-Urubi*. T.Tp: Dar al-Ma'rifah al-Jami'iyah.
- Miskawayh, Abu 'Ali. 2001. *Tajarib al-Umam*. Pnyt. 'Imami, Abu Qasim. Jil. 1-6. Tehran: Soroush.
- Khan, M. S. 1967. Miskawaih and Thabit Ibn Sinan. *Zeitschriften der Deutschen Morgenlandischen Gessellschaft*. Bil. CXVII, hlm 303-317.
- Khan, M.S . 1967. *The Personal Evidence in Miskawaih's Contemporary History*. Islamic Quarterly. Bil XI. London, hlm 50-63.
- Khan, M.S. 1980. *Studies in Miskawayh's Contemporary History* (340-369) A.H.). Michigan: University of Microfilm International.
- Khan, M.S. 1969. Miskawaih and Arabic Historiography. *Journal of America Oriental Society*.
- Margoliouth, D. S. 1921. *Lectures on Arabic Historians*. Delhi-I idarah Adabiyat-I.
- al-Tabari, (2001). *Tarikh al Tabari: Tarikh al-Umam wa al-Muluk* Jil.1. Bayrut: Dar al-Kutub 'Ilmiyyah.
- Tremblay, Marc-Adelard. 1957. The Key Informant Technique: A Nonethnographic Application . *American Anthropologist*. Vol 59. Issue 4.